

*Joka etsii korkeampaa tietoa,
hänen täytyy luoda sellainen itselleen.
Hänen täytyy istuttaa se sieluunsa.*
-Rudolf Steiner

Alkulähtökohdista Kaikkikeskukseen

Pohdin tässä esseessä, mistä ymmärtämisessä ja tiedon välittämisessä on kyse.

Kielellisen vuorovaikutuksen keskeinen ongelma on alkulähtökohdassa. Siinä, että keskustelu alkaa aina keskeltä jotain. Aloittaessamme vuorovaikutteisen keskustelun, sisältää se valtavan määrän keskustelijakohtaisia alkuolettamuksia ja -vaatimuksia. Keskustelijat vedetään sananmukaisesti keskukseen. Mutta millaiseen?

Alkuvaatimukset, kuten esitieto ja esiymmärrys, koskevat muun muassa kieltä, sanastoa ja terminologiaa. Vaaditaan yhteinen kieli, jotta syvempi keskusteluyhteys voisi muodostua. Yhtä lailla vaaditaan sopivan avoin asenne luoda yhteisymmärrystä niiden käsitteiden välille, joissa merkitykset eivät kohtaa. Yhteisen kokemuksentän puuttuminen hankaloittaa oleellisesti käsitteiden merkitysten yhteensovittamista.

Reaaliaikaisessa keskustelussa on mahdollista parantaa nopeastikin yhteisymmärrystä. Eriaikaisessa viestinnässä, kuten kirjojen ja artikkelien kohdalla, tehtävä on lukijan kannalta haastavampi. Yksi lukijan keinoista on ensin yrittää parhaansa mukaan muodostaa yksityiskohtien avulla kokonaiskuva. Sitten lukijan täytyy yrittää muodostuneen kokonaiskuvan avulla uudelleen ymmärtää niitä yksityiskohtia, jotka jäivät epäselviksi. Tätä prosessia kutsutaan humanistisilla aloilla ymmärrystä lisääväksi hermeneuttiseksi kehäksi.

Alkuolettamukset liittyvät aiempiin kokemuksiin, erityisesti valmiiksi hankittuun tietoon. Olettamuksia tehdään sekä toisten, että oman tiedon suhteen. Tyypillisesti oma tieto katsotaan paremmin perustelluksi kuin toisten tieto. Vuorovaikutteisessa keskustelussa olisi kummankin osapuolen hyvä luopua ennakkokäsityksistä ja pyrittävä eläytymään toisen osapuolen merkitysten maailmaan.

Yksin luetun tekstin osalta lukijan rooli on myös vaativa. Jos hän haluaa ymmärtää lukemaansa, on lukijan hypättävä kirjoittajan maailmaan ja yritettävä selvittää siellä annettujen sanallisten tienviittojen avulla. Toisaalta teksti on siinä mielessä armollinen tiedon välityksen muoto, että sitä voi selata edestakaisin ja palata aina uudelleen lauseen, kappaleen tai koko tekstin alkuun. Puheen kuuntelu on temporaalista, vahvasti ajalliseen tapahtumaan sidottua. Toisaalta puhujasta voi välittyä muuta informaatiota, sanattomia nyansseja, jotka auttavat tiedon siirtymisessä.

Suotuisan alkulähtökohdan löytäminen

Voimmeko koskaan täysin nollata aivojamme ja jotenkin kokeilla pikasyötöllä, miten tietomme ja ymmärryksemme kasautuu ja muotoutuu?

Psykologisissa reboot-ohjelmissa, joissa uudelleennimetään, -tarkennetaan ja -arvotetaan mielen sisäiset käsitteet, nollaus ei toimi ihan tarkoittamassani merkityksessä. Meidän täytyy nähdä jotenkin muuten, että olemme keränneet tietoa maailmasta tietoisesti sitä hakien ja tiedostamatta sitä omaksuen. Jotenkin meidän täytyy huomata keskellä alkuolettamusten ja -vaatimusten sekamelskan, että menneisyys muodostaa meille alkulähtökohdan. Se voi olla suotuista, mutta myös epäsuotuista tiedon ymmärtämiselle.

Enemmän aiheesta, esimerkiksi tiedosta tietävä, saattaa olla epävarmempi johtuen kasvavasta tietoisuudesta sen suhteen, kuinka vähän hän tietää. Vähemmän tietävä voi olla varmempi. Näin on harmiksemme yllättävän usein. Mutta se ei ole läheskään niin harmillista, kuin kulttuurillinen yliarvostuksemme ulkoista vakuuttavuutta ja sisäistä varmuuden tunnetta kohtaan. Ihmisen on vaikea huomata petosta, mutta vielä vaikeampi on huomata itsepetosta.

Muinaisille gnostilaisille tieto (kreik. *gnosis*) tarkoitti karkeasti ottaen samaa kuin uskonnollinen pelastuminen pimeydeltä, tietämättömyydeltä ja sielun kuolemalta. Yhä edelleen, monelle väärän tiedon omaksumisesta aiheutuva kiinnijäämisen häpeä ja siltä pelastuminen, on tiedon väärä. Tietoon liitetään paljon erilaisia tunteita. Yksi vahvimista on varmaankin varmuuden tunne.

Varmuutta pidetään tiedon mittana, luuloa taas kauheana tautina. Jos ajan mittaan paljastuu, että tieto ei pitänytkaan paikkaansa, on meille tyypillistä kuitata varmaksi luultu tieto uskoksi. Tieto saa yleensä lopulta puhtaat paperit. Sillä on ympärillään jonkinlainen koskemattomuuden viitta. Tieto, merkityksessä tietäminen, ei voi osoittautua myöhemmin valheelliseksi tai vääräksi, koska muuten se ei olisi ollut tietoa. Siksi filosofit puhuvat mieluummin tiedosta tosi uskomuksena. Uskomus voi olla tosi tai väärä, samoin kuin uutiset voivat olla oikeita tai valheellisia. Tällaisen tiukan määritelmän mukaan tieto ja tietäminen ovat absoluuttisia. Ihminen joko tietää pysyvästi tai ei tiedä ollenkaan.

Menemättä tarkempiin yksityiskohtiin, tällaisilla ajattelun lähtökohdilla tehdään tietämisestä itseasiassa lähes mahdotonta. Jo varhaiset antiikin filosofiaan, erityisesti skeptisismiin perehtyneet kirkkoisät näkivät, että tiedon määrittelyyn liittyi ylitsepääsemättömiä vaikeuksia. Tuli helpommaksi kannaksi puhua uskosta, johon liittyi pelastusvarmuus. Mitä vahvempi oli usko, sitä varmempi oli pelastus. Usko ajoi tiedon virkaa ja pelastusvarmuuden tunne ajoi uskon virkaa. Nykyään ehkä yleinen kanta on samansuuntainen. Voimme sanoa vain mielipiteitä ja näkemyksiä tiedosta ja totuudesta. Enemmän on arroganttia, vähemmässä ei ole mitään mieltä.

Ongelma voi silti olla enemmänkin käsitteellinen. Jos näemme kuun suurempana taivaan rannalla kuin keskitaivaalla, tai suoran rautakangen taipuvan veteen kulmassa upotettuna,

niin kokemus ja näköhavainto on aito. Kokemusta on turha kieltää, vaikka se olisi aistiharha. Aistimuksella, vaikka se olisi optinen illuusio, on fysiologinen perusta.

Kun alamme tulkitsemaan kokemusta, voidaan se tuoda kriittisen tarkastelun piiriin. Henkilökohtaisen kokemuksen ja yhden rajatun näkökulman rinnalle voidaan nostaa yhteinen kokemus ja kokemuksen analysointi. Jos tieto nähdään kokemuksena tai taitona, niin on se aina aito ja siinä mielessä tosi. Jos tiedon merkityspiiriä laajennetaan tarkoittamaan myös kaikkia koskevan todellisuuden luonnetta, suoran aistihavainnon tai kokemuksen ulkopuolella olevaa todellisuutta, niin siirrymme yhteisölliseen empirismiin, kollektiivisen järjen piiriin. Silloin tiedon määrittelee yleinen mielipide, tai asiantuntijoiden arviot, miksei myöskin jonkin yksittäisen auktoriteetin, kuten vahvan kansainvälisen poliitikon, arvostetun elokuvatahden, tiedemiehen tai tietäjän tiedonanto. Iso osa tietoon liittyvistä konflikteista syntyy tässä eturistiriitojen maastossa, jossa puhtaasti järjen (Immanuel Kant) ja inhimillisen kokemuksen (Georg Hegel) väliltä ei löydetä kompromissia.

Tiedolla on aina ollut psykologista arvoa, mutta nykyään tietoa mitataan vielä enemmän mammonalla. Siinä mielessä olemme siirtyneet takaisin kohti keskiajan anekapppaa, jossa tieto alennetaan pelkäksi dataksi ja informaatioksi, jota voi ostaa ja myydä. Mikä näistä on lopulta suurin vääryys, mitata tietoa rahassa, vakuuttavuudella vai varmuudella?

Toki on ymmärrettävää, että esimerkiksi gnostilainen tiedon tie, joka vaatii monimutkaiseen maailmankuvaan vihkiytymistä ja itsestä luopumista, on epäsovelias massojen viihteeksi. Kun jokin sisäinen todellisuuden muoto käsitteellistetään, luodaan sanoiksi eli symboliksi, niin ei voi välttyä siltä, että se tulee joskus jollain tavalla maallistetuksi, jopa häväästyksi. Ristiriitää voi vapaasti pyörittää ylösalaisin, eikä kukaan omista symbolin eri muotoihin lopullista tulkinnan oikeutta. Se kuuluu symbolien vapaan käyttöoikeuden luonteeseen. Oscar Wilden mukaan käsitteiden merkitysten muuttaminen on julminta väkivaltaa, mitä ihminen voi tehdä. Sanojen merkitysten luominen taas on vapauden ja luovuuden perusta, kaikkien oikeus.

Tiedon suhde vapauteen ja hyötyyn

Tieto on suureksi osaksi annettua, mutta osaksi myös luotua, luovutettua, meistä irrotettua tai otettua. Joskus tietoa saa jopa nyhtää. Platonin Menon-dialogissa Sokrates kykeni oikeilla kysymysten asetteluilla ja viehkeällä houkuttelulla saamaan oppimattoman orjan kertomaan geometrisen totuuden neliön pinta-alan tuplaamisesta. Meissä on tiedostamatonta tietoa, käyttämätöntä potentiaalia.

Filosofisessa tietoteoriassa alkulähtökohdat, eli alkuvaatimukset ja -olettamukset, eivät koske vain psykologista tiedon välittämisen ongelmaa. Tietoteoriassa kysytään, voiko tietoa olla ensinkään ilman yhdessä tarkasti sovittuja tai mahdollisesti sumeasti määriteltyjä alkulähtökohtia.

Omasta oivalluksesta kumpuava alkulähtökohtani on se, että kun alamme käsittelemään tietoa, kun teemme intervention tiedon luonnetta käsittelevään aiheeseen, niin se tapahtuu

“kesken kaiken”. Interventio tapahtuu jossain keskellä omaa henkilökohtaista aiheen käsittelyn historiallista jatkumoa, ja se yhtyy toisen ihmisen vastaavanlaiseen historialliseen jatkumoon. Emme aloita tyhjältä pöydältä ja katso miten tieto syntyy tai mitä tieto on, vaan meillä on jo valmiiksi kokemuksia ja käsitteitä, joilla yritämme avata aihetta. Joudumme hyväksymään, että alkulähtökohdassa on paljon alkuvaatimuksia ja -olettamuksia.

Seuraavat kysymykseni ovat: mihin ja miten voin jatkaa, kun havahdun “kesken kaiken” tutkimaan tietoa? Voinko käydä läpi kaikkia tietoni lähteitä, perusteita ja muotoja? Voinko arvioida, mitkä niistä ovat varmistettuja hyväksyttäviä lähtökohtia, voinko karsia jotain pois, lisätä tai muokata jotain? Voimmeko olla vapaita alkuolettamuksista?

Suurin osa tietoteorian (epistemologia) filosofiasta on järkeilyt, että alkuolettamuksista (aksioomat) ei voi päästä eroon. Paras mitä voimme tehdä, on yrittää selvittää, mitkä ovatärkevimmät, pysyvimmät ja toimivimmat alkuolettamukset. Tietoteoriassa tällaiset niin kutsutun fundamentalistisen koulukunnan edustajat kysyvät, mitä voimme ja mitä meillä on oikeus olettaa. Esimerkiksi minun itseni sallima ja omasta mielestäni perusteltu oletus on, että aloitamme keskustelun tiedosta “kesken kaiken.” En aloita sitä alusta, enkä lopusta, en makrosta enkä mikrosta, vaan mesosta, keskimaasta, manvantaran (kosminen toiminnan aikakausi idän uskonnoissa) puolivälistä.

Tutkimalla tieto-sanan käytön historiaa, saan rakennettua jonkinlaisen kuvan siitä, mitä tiedolla on eri lännen ja idän filosofioissa ja arkisessa kielenkäytössä tarkoitettu. Haluanko samaistua enemmän a) siihen, että tieto on hyvin perusteltu tosi uskomus b) siihen, että tieto on esteettistä ymmärrystä c) siihen, että tieto on itsetietoisuutta d) siihen, että tieto on bittejä vai e) siihen, että tieto on aaltofunktiolla kuvattavissa oleva havainnoijasidonnainen kvanttitila?

Toinen alkulähtökohtani tiedon suhteen on, että voin tutkia sitä kaikilla yllämainituilla tavoilla. Voin lähestyä tietoa tiedollisesti, muodollisen loogisesti, mutta myös niin, että koetan havainnoida, miten tiedonmuruset ovat saaneet alkunsa minussa. Minulla ei ole aina ollut samaa tietomäärää, minulla ei ole ollut samoja valmiuksia kirjoittaa tiedosta, minulle ei ole tullut vastaan samoja kysymyksiä, jne. Jollain tavalla ne ovat saaneet alkunsa minussa. Tieto on muotoutunut minussa, kehkeytynyt tähän pisteeseen. Tästä alkaa kriittinen katsaus menneisyyteen, jossa kyseenalaistan myös oman tietoni.

Voin katsoa taaksepäin elämäni ja tutkia, millaista tietoa olen kerännyt. Voin yrittää kategorisoida ja verrata sitä nykyisin saatavilla olevaan tieto-opin hierarkkisesti jäsenneltyyn informaatioon (data, informaatio, tieto, intuitio, ymmärrys, viisaus). Pystyn piirtämään jonkinlaisen jatkumon siitä, miten olen päätenyt nykyiseen havahtumiseen tiedon luonteesta. Mitä suurimmalla todennäköisyydellä historiallinen katsaus selittää varsin seikkaperäisesti, mitä tieto tarkoittaa minulle. Tieto henkilökohtaisen elämäni kontekstissa on koherenttia.

Mutta eikö tiedon hyöty ole enemmänkin siinä, miten sitä voidaan soveltaa, miten se istuu ympäristöönsä? Vertauskuvallisesti sanottuna kupin todellinen hyöty tulee sen luomasta

tyhjästä tilasta, ei siitä, mitä kuppi on tai millä nimellä sitä kutsutaan. Tiedon osalta unohdamme usein, että sen määrittely itsessään ei tee tiedosta hyödyllistä, vaan se, miten tietoa voidaan käyttää, mitä se voi saada aikaan meissä.

Lisää tietoteorian piirissä nousevia kysymyksiä ovat: antaako tieto meille valtaa, onko taito tietoa, voimmeko tietää vahingossa, vastaako ymmärryksen hetki esteettistä hyvän olon tunnetta, milloin tiedosta tulee viisautta, entä mikä on totuuden suhde tietoon? Jnana, Gnosis, Da'at, Ba, Neuvo, Vipusen Vatsa. Aihe on rajaton, sanottavaa loputtomasti, mutta aika armoton.

Sanoilla on merkitystä

Olen vähitellen luopunut syyttämästä kieltä ja sanoja liian rajoittuneiksi kuvaamaan kokemuksia ja todellisuutta. Millä perustein kirjoitettu tai lausuttu sana on jotenkin olemuksellisesti erilainen merkki / symboli, kuin geometrinen kuva, uskonnollinen metafora, kokemuksen kuvailu tanssin liikkein, rituaali, samassa tilassa koettu meditatiivinen tila? Mikä niistä tekee niin erilaisen, mikä niistä tekee niin samanlaisen? Sanat ja kieli, eli viesti ja viestiväline ei välttämättä ole se rajoittavin tekijä, vaan rajapinnat, jotka luovat ja tulkkaavat viestiä. Biosemiotikassa hajut, maut, kaikki aistimukset kuuluvat merkki ja symboli -yläkäsitteiden alle.

Symboli (kreik. *symbolon*) tarkoittaa yhteen liittämistä, kahden ymmärtäjän samaan piiriin saattamista. Siinä piirissä, sopimuksen mukaan, kirjain P voi tarkoittaa yksinkertaisesti vain kirjainta pee. Mutta se voi yhtä hyvin tarkoittaa kreikkalaista kirjainta pii (Π), jonka merkityksen avaamiseen tarvitaan äärettömän paljon paperia. On totta, että joissain muinaisissa kielissä kirjainten monimerkityksisyys on säilynyt, ja toiset aakkostot ovat siinä mielessä köyhempiä. Olemme kuitenkin loppukädessä itse vastuussa siitä, kuinka syvän ja laajan merkityksen kukin käyttämämme kirjain tai sana, eli kukin symboli saa.

Tietoa ei nähtävästi pysty määrittelemään ilman esitietoa, jota ei voi määritellä ilman esiesitietoa, jne. Tieto on itseensä rajattu ja sidottu käsite, kehäpäätelmä. Nimittäin, niin kauan kuin se käsitetään käsitteenä. Mutta mistä sitten muodostuvat kaikki ne sanat, käsitteet ja ideat, joilla tietoa kuvataan, miten niitä vastaavat ajatukset muodostuvat? Entä jos tieto onkin käsittämistä tai ymmärtämistä? Mikä on lopputulema?

Lopputulema

Rudolf Steiner kirjoitti tietoteoriaa käsittelevän väitöskirjansa ”Totuus ja tieto” vuonna 1892. Väitöskirja oli johdanto paremmin tunnettuun ”Vapauden filosofia” teokseen. Steiner piti näitä molempia teoksia perustana koko myöhempään teosofiseen ja antroposofiseen tuotantoonsa. Väitöskirjassa Steiner esittää tietotapahtuma ja tietotoiminta -käsitteiden avulla, miten tiedon syntyprosessin ymmärtäminen on avain korkeampaan tietoon. Steiner löytää Kantin ja Hegelin väliltä kompromissin laajentamalla Fichten ja Goethen filosofiaa.

Opponoitavaksi filosofiaksi Steiner valitsee korkealle arvostamansa tietoteoreetikon Eduard von Hartmannin transsendentaalisen realismin.

Steinerin mielestä totuuteen ja tietoon ON mahdollista päästä löytämällä edellytyksistä vapaan lähtökohdan, joka tapahtuu itsetietoisesta ja vapaasta sanan merkityksen luomisesta käsin. Väitöskirjassaan "Totuus ja tieto" sivulla 20 Steiner kirjoittaa:

"Aivan samoin olisi tietoteoreetikon johdattavissa huomautuksissaan osoitettava tie edellytyksistä vapaaseen lähtökohtaan, mutta tietoteorian varsinaisen sisällön on oltava tästä johdatuksesta riippumaton."

Ratkaisu on ajattelun ajattelussa, ymmärtämisen ymmärtämisessä, käsitteiden käsittämässä ja tässä prosessissa kehittyvän uuden kognitiivisen kyvyn avulla henkisessä vapautumisessa. Tämä tie vie ajattelun ja havaitsemisen kyvyn erottamiseen toisistaan, toisin sanoen krishnamurtilaiseen suoraan havainnointiin ja tietoiseen läsnäoloon (mindfulness). Steiner teki sen pureutumalla syvälle tiedon luonteeseen rakentaen vahvan tietoteoreettisen perustan omalle työlleen samalla tavoin kuten jokainen hänen aikalainen itseään kunnioittava mannermainen filosofi teki.

Ymmärtää yhtä ja tarkoittaa toista. Käsitämmekö, että tiedolle on annettu monta merkitystä? Se on lopputulema, joka on uuden alku.

Kaikkikeskus

"Kesken kaiken"-piste on joka hetki ja kaikkialla. Kutsun sitä tässä esseessä kokeilumielessä nimellä Kaikkikeskus minimoidakseni omalla uudella käsitteellä vanhat arvolataukset, luodakseni tuoreen merkitysverkon, joka ei taistele muita merkitysverkkoja vastaan.

Olemme aina "kesken kaiken", keskeneräisinä keskellä jumalaista interventiota. Zeuksella, kreikkalaisen mytologian pilvien kerääjällä ja ukkosen jumalalla, on valta vapauttaa Odysseus seireenien lumouksesta, Calypson hunnusta ja Circen kynsistä. Jokainen salamana tuleva havahtuminen luo keskipisteen, josta on yhtä pitkä matka kaikkialle kehän pisteisiin. Henkisten opetusjärjestelmien tarkoitus on kuljettaa totuudenetsijät edestakaisin tuohon keskipisteeseen, kotiin. Edestakaisin siksi, että vaikka tietotoiminnan alku on keskustassa, valo eli dynaaminen ymmärrys on spiraalimaisella kehällä. Uskonnollisessa vertauskuvastossa tätä kuvataan maan ja taivaan väliä tikapuilla kulkevien enkelten joukolla. Pyhästä tilasta profaaniin palaaminen, ymmärryksen ja taiteen avulla materian henkistäminen, eli se, miten monadi toimii dyadissa, on toisen asteen projekti.

Koska aivojen täydellinen nollaus ja rebootaus on mahdotonta ilman jälleensyntymää (tai salaperäistä ylösnousemusruumiin rakentamista), meidän täytyy jotenkin yrittää ensin kuvitella sekä tiedottoman, että ajatuksettoman tilan mahdollisuus. Sitten tila täytyy toteuttaa joko hengityksen tarkkailun, itsekyselyn, bhaktin, seremoniallisen vaikuttamisen tai filosofisen analyysin avulla vetäytyen Kaikkikeskukseen. Hankkiutua sellaiseen

ajatuksettomaan tarkkaavaisuuden tilaan, jossa ei ole alkuolettamuksia. Tarkkailla ympäristöä ensin ilman reagointia. Katsoa sieltä tiedon ja ilmiömaailman syntyä, asettautua kysyjän ja ihmettelijän rooliin. Sitten kuvailla syntynyttä tilaa kaikin mahdollisin tavoin, sanoin, taitein, tietein, elein, tuntein, liikkein. Rakentaa ylhäältä käsin, vapaasta tahdosta ja itsetietoisesti hypoteesi, oma mahdollinen kuvailu tiedolle. Hypoteesi, joka toimii porttina, ei niinkään ulkoiseen irrallaan olevaan transsendenttiseen tietoon, vaan immanenttiin, maailman ja ihmisen sisällä olevaan jumalviisauteen.

Se, mikä on kuvailua, ei ole propositionaalisiksi totuuslauseiksi muodostettu väite, eikä se siksi voi koskaan olla sinänsä väärin. Mutta siitä en ole ihan varma, kuuluuko tällainen tietotoiminta enää sitten tietoteorian piiriin, vai avaako se uuden portin metafysiikkaan!

Pohdinnan pohjana, liikkeelle laittavina lähteinä:

Rudolf Steiner: Totuus ja tieto (1892)

Rudolf Steiner: Vapauden filosofia (1894)

Rudolf Steiner: Kuinka tuntea korkeammat maailmat? (1904)

Keith Lehrer: Theory of Knowledge (1990)

Ronald H. Brady: How We Make Sense of the World - A Study in Rudolf Steiner's Epistemological Work (2003)

Riku Juti: Tiedon filosofia - Antiikista nykyaikaan (2013)

Eliseo Fernández: Peirce and Biosemiotics - A Guess at the Riddle of Life (2014)